

QARABAĞDA QƏRƏNFİLÇİÇƏKLİLƏRİN MÜHAFİZƏSİ VƏ SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏSİ

Ramidə Quliyeva

Gəncə Dövlət Universiteti

Müasir dövrdə ətraf mühitə antropogen təsir yükünün gücləndiyi şəraitdə botanikanın əsas problemlərindən biri də bioloji müxtəlifliyin qorunması və səmərəli istifadəsini təmin etmək üçün növün senopopulyasiya səviyyəsində öyrənilməsi və dərk edilməsidir. Senopopulyasiya növün təbiətdə mövcudluğunun real formasıdır. O, mürəkkəb tərkibi və spesifik funksiyası ilə xarakterizə olunur. Populyasiya səviyyəsində növün öyrənilməsi abiotik, biotik və antropogen amillərə qarşı növün reaksiyasını aydınlaşdırmağa imkan verir.

Azərbaycan florasında hər bir ərazi özünəməxsus bitki örtüyünün zənginliyi, növ müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Qarabağın florası da bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Təcavüzkar Ermənistan tərəfindən işğal olunana qədər burada 2000-dən çox bitki növü mövcud olmuşdur ki, bu da Azərbaycan florasının təxminən 43%-ni təşkil edir. Təbii ki, ermənilər hər zaman təbiətə böyük ziyan vurmuşlar. Hətta Qarabağdakı rayonları tərk edən zaman da meşələri qırılmış, yanğınlər törətmişdilər. Buna görə də Qarabağda bitkilərin, o cümlədən qərənfilçičəklilər fəsiləsinin (*Caryophyllaceae* Juss.) məhv olma təhlükəsində olan növlərinin yenidən effektiv mühafizəsini təyin etmək, mühafizə strategiyasını işləyib hazırlamaq, onların müxtəlif şəraitə uyğunlaşma reaksiyalarını müəyyənləşdirmək üçün növün genetik dəyişilmələri səviyyəsində tədqiqatlar aparmaq məqsədəuyğundur.

Qərənfilçičəklilər fəsiləsinin (*Caryophyllaceae* Juss.) "Qırmızı kitab"a düşən *Dianthus subulosus* Freyn et Conrath (qıfvari qərənfil), *Dianthusschemachensis* Schischk (Şamaxı qərənfil), *Paronychia kurdica* Boiss (kürd yerköpüyü), *Gypsophyla szovitsii* Fisch. et C.A.Mey. ex Fenzl. (soğanı) kimi nadir növlərin bioloji müxtəlifliyinin qorunmasını təmin etmək üçün senopopulyasiya səviyyəsində tədqiqat aparmaq lazımdır. Növün biologiyası və strukturu haqqında anlayışlar senopopulyasiyanın proqnozunun əsasını təşkil edir. Nadir və məhv olma təhlükəsində olan növlərin senopopulyasiyalarının vəziyyəti öyrənilərkən onların yaş, morfoloji və populyasiyalarının dinamik heteroqonluğu nəzərə alınmalıdır.

Dəniz səviyyəsindən 2000-2300 m yüksəklikdə yerləşən subalp və alp çəmənliklərində qərənfilçičəklilər fəsiləsinin antropogen anomaliyalara məruz qalmış nümayəndələrinin populyasiya səviyyəsində öyrənilməsi diqqətəlayiqdir. Çünki yüksək dağlığın özünəməxsus iqlim şəraiti, vegetasiya dövrünün qısalığı, gündəlik temperaturun kəskin dəyişilməsi, şaxta və qar, ultrabənövşəyi şüaların artması, güclü küləklər bitkilərdə qeyri-əlverişli şəraitə dözümlülüyü artırmaq üçün bir sıra spesifik nişənlər əmələ gətirir. Nadir növlərin senopopulyasiyasının ən mühüm məsələlərindən biri də limit amilinin aydınlaşdırılması, mövcud ekoloji və senotik şəraitdə populyasiya uyğunlaşmalarını, həmçinin demoqrafik parametrlərini (sıxlıq, yaş və miqdar spektri), növün özünübərpaşını və strategiyasını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Aparılan tədqiqatlar təsdiq edir ki, intensiv otarılma tədricən çəmən və otların müxtəlif dərəcəli deqradasiyasına səbəb olur. Artıq bu məsələ dünyanın bütün ərazilərində aktual problemə çevrilərək müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılmaqdadır. Deqradasiya halına keçmiş və ya keçməkdə olan formasiyaların təbii və ya antropogen bərpası yolları da məhz buna görə diqqət mərkəzindədir. Tədqiqatlarımızın əsas məqsədi məhv olmanın səbəblərini araşdırmaq, bunun inkişafın hansı mərhələsindən başladığını müəyyən etmək, məhv olmağa və ya inkişafın dayanmasına səbəb olan amillərin aradan qaldırılmasına, yaxud azaldılmasına nail olmaqdan ibarətdir.